

Ifj. Barta János

Református lelkészek jövedelmei Zemplén megyében a 18–19. század fordulóján¹

Magától értetődik, hogy ha valaki egy régebbi kor lelkészei (kántorai, egyházi iskolai tanítói) jövedelmeinek kíván utánanézni, ahhoz a leghasználhatóbb forrásokat az adott egyház levéltáraiban találhatja meg. Így van ez a zempléni reformátusok esetében is, akiknek adatait a Sárospataki Református Kollégium Levéltára őrzi. Arra persze a kutatók ritkábban vállalkoznak, hogy a viszonylag könnyen hozzáférhető eredményeket más, esetleg nem is egyházi levéltárakban található források alapján megpróbálják ellenőrizni. Igaz, erre nem is feltétlenül adottak a lehetőségek, hiszen az egyháziak fizetése, jövedelmei egyházi belügynek számítottak. Adó-, ill. járadékmentességük miatt az állami (megyei) szervek nem is igen fordítottak rájuk figyelmet.

Zemplén megye esetében a 18/19. század fordulójára mégis rendelkezünk olyan – hivatalosnak számító – forrásokkal, amelyek lehetővé teszik az egyháziak jövedelmeinek ellenőrzését. Ekkor jutott el ugyanis az állam a társadalom kiváltságos, addig az állami terhek alól felmentett rétegeire, csoportjaira kivetendő adó szándékáig. Hazánkban ezt először II. József vette tervbe, monumentális földbirtok-összeírásának iratait azonban halála után a nemesség megsemmisítette. A másutt teljesen elpusztult kataszteri összeírásnak Zemplén megyében azonban szerencsésen fennmaradt a szántóföldekre vonatkozó része, páratlan lehetőséget biztosítva a történészek számára a nemesi és egyházi birtoknagyságok megállapítására.² II. József adóztatásra vonatkozó terve – a nemesség ellenállása miatt – végül nem valósulhatott meg, utóda nem is próbálkozott meg felújításával. Számunkra az összeírás mégis fontos összehasonlítási alapot nyújthat. Igaz, adatai meglehetősen hiányosak, mivel az összeírók aligha kaphattak egyértelmű utasítást az egyes településeken élő egyházi személyek (plébánosok, lelkészek) földjeinek összeírására. Azokat ugyanis a megye nem minden kerületében írták össze, ahol pedig megtették, ott nagyságát következtetlenül, hol a nemesi, hol a paraszti szántóhoz számolták.

Újabb, ezúttal kevésbé ismert kísérletet a nemesség bevonására az állami terhek viselésébe a 18. század utolsó éveiben találunk, amikor a hatóságok – a franciák ellen viselt háború miatt – többször is hozzájárulást vártak el a nemesektől és az egyháziaktól. 1797-ben még csak önkéntes és – ennek megfelelően – esetleges felajánlásokra számítottak, 1800-ban azonban összeírták a társadalom különféle rétegeinek jövedelmeit, hogy ennek alapján vessenek ki hozzájárulást.³ Ezúttal a hatóság igyekezett a felmérésbe a lakosság minden rétegét bevonni, s ennek arányában elosztani a terheket. Az összeírásból egyedül a jobbágyság maradt ki, hiszen az ő adókötelezettségüket az évenkénti rendszerességgel összeállított dicalis összeírások alapján állapították meg.

Ez a két, közigazgatásilag kezdeményezett összeírás lehetőséget ad arra, hogy adatait összevegyük a református egyház lelkészeinek az egyházi iratokban található

¹ Készült az OTKA NKFI K 120 197. sz. pályázat támogatásával.

² MNL BAZML SFL IV.2003.b 96. és 97. kötet. Közölve: Ifj. Barta 2015. 290–350.

³ Az 1800-i jövedelem-összeírás eredményét két változatban is megőriztették. Az egyik a hozzájárulásra kötelezetteket ABC rendben felsoroló vaskos kötet (MNL BAZML SFL IV.2005.e Liber obtingentialis... 1800), a másik, a településenkénti, azon belül személyekre lebontott összeírás (Uo. Nemesi birtokok és jövedelmek összeírása járasonként, 1800).

jövedelmeivel. Választ adhatunk arra a kérdésre, hogy megpróbálták-e, s ha igen, sikerült-e a megyei hatóságoknak reálisan felmérni a lelkészjövodelemeket, s azokra az elvárt kötelezettségeket kiroáni? A vizsgálathoz két, a Zemplén megyei térséget is magába foglaló egyházi területi egység (esperesség) ugyancsak 1800-ból származó díjleveleit tudjuk figyelembe venni.⁴

A történelmi Zemplén megye lakossága mind nemzetiségi, mind vallási szempontból rendkívül megosztott volt. Déli harmadában magyarok, középső részén szlovákok, északi, hegyvidékes területein ruszinok éltek. A református (kálvini) vallás elsősorban a magyarok között terjedt el.⁵ A 18/19. század fordulóján született két forrás, az 1800-i általános (megyei) jövedelem-összeírás, valamint az 1800/1802-ben összeállított díjlevelek a megye 444 települése közül 77-ben tudtak református parókia fennállásáról, ill. lelkész működéséről (ami a települések 17,3 %-a). Mivel a reformátusok főleg a megye déli részén található népesebb településeken éltek, arányuk a lakosságon belül a fenti számnál mindenképpen magasabb volt. A lakosság pontosabb vallási arányaira azonban csak egy későbbi, közel félévszázaddal utóbb készült statisztikai értékű munkából következtethetünk, amelyben a szerző, Fényes Elek a megyében a reformátusok arányát a lakosság 21,7 %-ára tette.⁶ A református parókiával rendelkező települések elhelyezkedése a megyében a mellékelt térképen látható.

A református egyházi személyek jövedelmeinek legrészletesebb felsorolását természetesen a díjlevelek tartalmazzák. Eszerint a lelkészekhez három formában jutottak el jövedelmeik. Voltak eleve készpénzben megállapított bevételeik, voltak terményben megszábott juttatásaik, végül a hívek szerény mezőgazdasági munkával is tartozhattak nekik.

1) A pénzbeli forma lehetett a lelkész fizetése (salarium, proventus), a minden házaspár által fizetett ún. ágy- vagy párbér (lecticalia), az egyházi szolgáltatásokért járó stóla, valamint az ekléziától (rendszerint a templomi perselyből) származó összeg. A lelkészeknek járó közvetlen készpénzfizetést nem minden településen jegyezték fel. A megemlítettek közül a legmagasabb fizetése 140 Rft-tal a szerencsi lelkésznek volt.⁷ Tállyán éppen a tárgyévben emelték fel az egyik prédikátor fizetését 100 Rft-ról 110 Rft-ra. Sátoraljaújhelyen két református prédikátor szolgált, az ekléziától mindkettőnek 100–100 Rft fizetése volt. Voltak természetesen ennél sokkal szerényebb juttatások is. Hardicsán a lelkész fizetséggként 10 Rft 12 krajcárt kapott, Kazsuban 11 Rft 6 kr-t, Petrahón 24 Rft-ot, Vámosújfalun 25 vonásforintot, Szadán 60 vonásforintot, Bodrogkeresztúron 83 Rft 20 kr-t.⁸

⁴ SRKL. Lelkeszi fizetések Kbb IV. 5. Abaúji és alsó-zempléni református tractusok egyházaiban működő lelkészek fizetésének kimutatása (Díjlevelek) 1802. RA VI. 3/18. – A Felső Zemplénivel egyesült Ungi Esperesi Megyében lévő ekléziák magok Templomaikra s Prédikátoraiknak és Mestereiknek fizetésekre fundált vagy rendelt Jövedelmeiknek összeve szedések 1801/2 esztendőre. 1800. Kgg IV. 13.

⁵ A Dienes Dénes által vizsgált 17. századi szlovák nyelvű protestánsok kevés kivétellel a lutheri (evangélikus) vallást követték. Dienes 1999. 104–111. – Az 1800-i díjlevelekben nem különülnek el az esetleg szlovák lakosságú református települések lelkészeinek fizetései.

⁶ Fényes 1844. 391.

⁷ A lelkészi jövedelem-összeírások – feltételezhetően a hagyományok ereje miatt – meglehetősen változatos pénznemekben tüntették fel a fizetéseket. A hatóságok általában a 60 krajcárt (kr) kitevő rajnai (rénes) forinttal (Rft) számoltak, a lakosság körében azonban gyakoribb volt az 51 krajcáros vonásforint. A magyar (vagy kurta) forint 50 krajcárt, a „márjás” 17 krajcárt (3 márjás tett ki egy vonásforintot), a garas 3 krajcárt, a poltúra 4,5 krajcárt ért.

⁸ Tanulmányomban nem célom a 77 református település adatait részletes pontossággal felsorolni, mindössze a lelkészjövodelemek általános jellemzőit kívánom felvázolni, amihez elegendő néhány példa bemutatása.

Esetenként feljegyezték, hogy a készpénz a falu birtokosától származik. Kis Báriban a „*tekintetes patrónus úr*” adott 120 Rft-tot a lelkésznek (más forrásból tudjuk, hogy a falu földesura Kazinczy Péter, Kazinczy Ferenc író nagybátyja volt).⁹ Miglészen „*egy uraságtól*” (feltehetőleg Bernáth Ferentől, hiszen a falu másik jelentős birtokosa a katolikus Csáky Imre gróf volt) ugyancsak 120 Rft jött be. Magyar Izsépen a helyiek és a cselejek adtak 7 Rft értékű „*márjás pénzt*”. (Itt a falubelieket alighanem az készítette az adományra, hogy a település legjelentősebb birtokosa a katolikus Aspremont gróf volt, aki aligha támogatta a református egyházat.)

A szolgáltatásokért járó stóla éves összege természetesen az alig betervezhető tragikus vagy örömteli események számától függött. Várható összegét csak becsülni tudták, de nagysága általában alig néhány Rft-ra rúgott. Szilvásújfalun 1 Rft-tal számoltak, Gercselyben 2 Rft-tal. A másik végleten, Tarcalon 20 Rft-tal, Sátoraljaújhelyen és Tokajban 12–12 Rft-tal, a legtöbb helyen négy-öt Rft-tal. Összetevői egyébként településenként is eltérhettek. Tussán a keresztelezésért 6 kr-t, az esketésért 17 kr-t, a „*prédikációs*” temetésért 34 kr-t, Lasztomérban a keresztelezésért 12 kr-t, az esketésért 51 kr-t, a temetésért 24 kr-t kértek. Abarán viszont megjegyezték, hogy „*stóla a temetéstől nem jár, csak keresztelestől és esketéstől*”. Karcán mind az esketéstől, mind a temetéstől egy-egy szekér szénát kértek, „*ha pedig kettő esik egy esztendőben, akár halott, akár esketendő, akkor egyenként pénzt fizet*”. Néha más egyházi szolgáltatásokért is fizetni kellett: Király Helmeceen az úrvacsorával élő személyek tartoztak 2 garast fizetni.

Készpénz-bevételhez vezetett az adománynak, vagy valamilyen – egy-egy hívő végrendeletileg az egyházra hagyott kisebb-nagyobb – letéti (fundációs) összegének kamata. Szilvás Újfaluban a néhai tekintetes Bárczay Katalin asszony által hagyott 200 Rft 12 Rft-t kamatozott (6 %), ugyanezen a településen Kácsándy László 20 vonásforintos hagyatékának kamata 51 kr (5 %), további két személy összesen 42 vonásforintos hagyatéka 1 Rft 6 kr kamatot hozott (3 %). Tolcsván és Vámosújfaluban meg nem nevezett hívők 200–200 vonásforintos összege hozott 12–12 vonásforint kamatot.

2) A terményben megadott járadékoknak öt fajtája lehetett: gabona („élet”), amit köböllel és vékával mértek,¹⁰ sódar (azaz sonka) darabszámmal, bor hordóval, széna szekérrel és fa öllel. A precíznek szánt felsorolásban megfogalmazott mennyiségek pontosítása azonban éppen a gabona esetében okozhat némi problémát. A lelkésznek járó juttatás nagyságát kifejezhették vagy konkrét mennyiséggel (a „*parokiális*” földbe vetett vetőmag háromszorosra becsült hozamával), vagy a lakosok (általában a szántóval rendelkező ún. „*marhás gazdák*”) számától teheték függővé. Ondon például a 15 „*marhás ember*” egy-egy köböl gabonát adott, vagy – ha nem tudott, akkor – 6 márjást fizetett, az 50 „*gyalog ember*” egy-egy vonásforinttal tartozott. Király Helmeceen a „*négymarhás*” gazdák 2 véka gabonát és 1 véka búzát, a „*kétmarhás*” gazdák 1 véka gabonát és 1 véka búzát, a nemes emberek másfél véka gabonát, a zsellérek egy-egy véka gabonát adtak. A lelkész a legtöbb „életet” Abarán (79 köböl), Bodzás Újlakon (75 köböl) és Málcán (62 köböl) kapta, a legkevesebbet Kis Báriban (15 köböl), Gálszécsen (24 köböl 2/3 véka) és Sátoraljaújhelyen (26 köböl).

⁹ MNL BAZML SFL IV.2001.b Szirmay–Kazinczy-féle történelmi iratok. Települési urbáriumok Loc. 66–75.

¹⁰ A köböl (mind ür-, mind területmértékként) két pozsonyi mérő, 125,1 liter, ill. 1 magyar (1100–1200 négyszögöles) hold. A véka (mint űrmérték) ennek negyedrésze, 31,3 liter. A gönci hordó 136 liter, 160 icce. Az icce 0,85 liter. Az átlag a gönci hordó fele, 68 liter. A szőlőterület mértékeként használt kapás 100 négyszögöl. – A négyszögöl 3,6 m², a sing 60 cm.

A további termények közül a lelkész és háza népe élelmezését szolgálta a sódar. Agárdon (ahol az 1800-i dicalis összeírás 41 jobbágyról és összesen 57 sertésről tudott) az előírt 36 sódart 5 sertéssel is ki lehetett váltani. Fontos volt a széna, igazolva, hogy a lelkészek háztartásából nem hiányozhattak a jószágok. A szőlőtermő vidékeken a bort sem mellőzték, bár néha helyette must szerepelt, Monokon és Tolcsván a gazdák – többek között – mustot adtak, Monokon 10–10 iccét, Tolcsván összesen hat hordónyt.

3) A mezei munkák mértékét a szokás határozta meg. A szokástól függött, hogy a közösség milyen munkákat volt köteles lelkészének végezni, és miért kellett neki is fizetnie. A szántóföldön a hívek mezőgazdasági munkakötelezettsége általában a szántásra és a vetésre korlátozódott, de utóbbi esetében is általában a lelkésztől kapott magot vetették el, a munkát pedig az ő költségére végezték. Többnyire a vetőmag mennyiségét adták meg a parokiális föld nagyságához szabva, a várható hozamot pedig megbecsülték (általában háromszoros terméssel számolva). Az aratás, behordás már a lelkészre hárult, ilyenkor részt kellett adnia az aratásért vagy a cséplésért (a „cséplőrész” lehetett egy kilenced). Tállyán a lelkész „négy kapás” szőlőjét a közösség nyitotta, metszette, homlította, karózta, de a többi munka költsége a lelkészre hárult. Néha különös tételek is szerepelhettek a lelkészek jövedelmei között, Gesztelyen például az özvegyasszonyok három sing vászonnal, vagy egy új „sállal” tartoztak.

Több településen külön feltüntették az eklézsia (egyházközség) jövedelmeit is. Ezek – ha egyáltalán voltak – általában igen szerények maradtak. Találkozunk olyan megjegyzéssel is (Tállyán), hogy *„az eklézsianak nincsen semmi egyéb jövedelme a perselynél”, „egyéb jövedelme a perselyben vettetni szokott adakozáson kívül semmi sincs”*. Emellett a „templomnak” mégis feltüntették gabonából származó 19 Rft 14 ½ krajcár jövedelmét. Az eklézsia elszórtabb említésével szemben szinte minden parókiával rendelkező településen megemlégték az iskolamestert, akinek a fizetsége természetesen szerényebb volt, mint a lelkészeké. Agárdon az iskolamester a rendszeres járandóságokon (pénz, gabona, széna, fa) kívül gyermekenként 10 garast és egy-egy szekér fát kapott. Abarán – ugyancsak a rendszeres járandóságokon kívül – gyermekenként 24 krajcárt és egy-egy csirkét kaphatott. Mivel a csirke értékét egy garasra becsülték, ez összesen 27 krajcárt jelentett, a 30 tanítvány után pedig 13 Rft 30 krajcárt. Lácán *„iskolamester nem lévén, maga tanítson a prédikátor egy gyermeket 34 kr, egy véka zab, egy csirke, egy szekér fa fejében”*. Bacska felsorolásában szomorú megállapítást olvashatunk. A tanító javadalmazásából a tanítványok egyedi bérezése elmaradt, mivel az iskolában *„Gyermekek nintsenek, mert nem taníttatják”* őket.

Bár a lelkészjövedelmek kimutatásaiban – a tényleges juttatásoknak megfelelően – elsősorban a természetbeni mennyiségeket tüntették fel, ezeket általában átszámolták készpénzre. Egy köből őszi gabonát 2 Rft-ra értékelték (egy véka így 30 kr), egy szekér szénát 1 Rft-ra, egy öl fát ugyancsak 1 Rft-ra, egy hordó bort vagy mustot 6 Rft-ra. A meglévő átszámítások szerint a legtöbb jövedelme Tarcál lelkészének volt (204 Rft 45 kr, amiből viszont csak 90 vonásforint volt a készpénz, de szerepelt benne többek között 25 köből gabona [50 Rft], 10 hordó bor [60 Rft], 4 szekér széna, 9 szekér fa és 20 Rft stóla). Sátoraljaújhely lelkészének (lelkészeinek) jövedelme 272 Rft (de ezen ketten osztoztak). Hegyalja több településén a lelkészek összes jövedelme megközelíthette a 200 Rft-ot (Tolcsva 195 Rft 10 kr, Erdőbénye 184/50, Tokaj 167/0, Keresztúr 168/0). Akadtak persze olyan települések is, ahol a lelkész jövedelme ennél jóval szerényebb volt (a német telepes falu, Trautzonfalva lelkészéé 70 Rft 30 kr, Ladmócé 74 Rft 8 kr, Tussác 77/18, Szilvás Újfalué 77/24 kr).

A díjlevelek adatainak összevetését a hatósági (megyei) összeírásokkal a szántóföldek összehasonlításával kezdhjük. A II. József által elrendelt kataszteri felmérés fennmaradt, meglehetősen hiányos adatai szerint a református lelkészek ill. közösségek kezén a megyében 14 faluban 143 kat. hold 666 négyszögöl szántót írtak össze. Ez a nagyság azonban csak töredékét jelentette azoknak a parokiális földeknek, amelyeket a díjlevelek a lelkészek, a tanítók, vagy a közösség (a „templom”) birtokában tudtak. Mivel a hozammal számoltak, többször megadták, hogy egyharmada (ritkábban fele) ugarként az adott évben nem hozott termést.

A kétféle összeírás adatai sajnos nem feltétlenül egyeznek meg egymással. Akad persze néhány biztató egybeesés, vagy legalábbis hasonlóság. Nagy Géresen a kataszteri összeírásban 9 hold 1400 négyszögöl szántó szerepel, a díjlevélben a prédikátornak két nyomásban 24 darab szántóföldjét írták össze, amibe 12 köből vetőmag került. Átszámítva a 12 magyar hold szántó valóban 9 kataszteri holdat jelentett. Karcán az 1 kat. hold 1175 négyszögöllel kb. 10 véka alá való szántóföld állt szemben, azaz 2,5 magyar, átszámítva $1\frac{7}{8}$ kat hold szántó, Abarán a 21 kat. hold 1375 nszögöl szántóval 22 köből alá való föld (16 kat. hold 800 nszögöl). Más adatok ugyanakkor nem feltétlenül mutatnak hasonlóságot. Semjénben (kataszteri: 6 kat. hold) a díjlevél szerint a lelkész két darab egy-egy köblös földet „birt” (2 magyar hold = 1 kat. hold 800 nszögöl), Deregnőn (1 kat. hold 800 nszögöl) pedig a lelkészösszeírásban olyan módszert alkalmaztak, amelyben nem is tüntették fel, hogy mennyi szántóról származott a lelkész jövedelme: *„A Tekintetes Földes uraságtól 60 kereszt, 35 gazdától pedig két-két keresztjével 70, és így mindösszesen 130 kereszt, fele búza, fele gabona. Minthogy csak 17 kévéjével számláltatik keresztje, másfél vékára vétetvén, meg ad szemük 48 köből 3 vékát.”* (Háromszoros szemterméssel ez 16 köből $\frac{3}{4}$ véka vetőmagot, s nagyjából ugyanennyi magyar hold szántót jelent.)

A kataszteri felmérés adataitól való eltérés oka lehetett a lelkészi (parokiális) földek változatos jogi helyzete, vagy a hatóságok által bekövetkezett eltérő kezelése. De mivel a kataszteri összeírás amúgy is alig néhány településen tüntette fel a lelkészek szántójának a nagyságát, az összehasonlítás esetükben legfeljebb valószínűsítheti a két adat hitelességét. Nagyobb problémát jelenthetett a kortársaknak az, hogy hogyan tudják a lelkészek jövedelmeit az 1800-i általános jövedelem-összeírás kategóriáiba behelyezni. Ez az összeírás a jövedelemforrásokat nagyjából négy csoportra osztotta. A paraszti járadékokból közvetlenül származó bevételek mellett szerepeltek benne a földesúri saját gazdaság (majorság) jövedelmei, az ún. kisebb királyi haszonvételek, és a szőlőjövedelmek. A jövedelmeket az összeírás nem pénzformában tüntette fel, hanem fiktív telkekre (sessio) átszámítva. Egy teleknyi jövedelemnek valamennyi kategóriában egységesen 24 Rft bevételt tekintettek. A települési listák végén külön szerepeltek azok, akiknek nem a felsorolt kategóriákba sorolható, hanem készpénzbeli jövedelmük volt (bérlők, urasági alkalmazottak). Minden 24 Rft jövedelem után meglehetősen tekintélyes, 5 Rft 20 kr (több mint 20 %-nyi) hozzájárulási kötelezettséget állapítottak meg.

A református lelkészek jövedelmeit az összeírás $63\frac{1}{8}$ sessióra (1515 Rft) tette. Ebből az összeírók 50 sessiót (1200 Rft) a jobbágyok szolgáltatásaiból, $\frac{1}{8}$ sessiót (3 Rft) a házatlan zsellérektől, 87 sessiót (2088 Rft) a sajátkezelésű földekből, $1\frac{3}{4}$ (42 Rft) sessiót a telken felüli földekből (supernatantia), $1\frac{1}{4}$ (30 Rft) sessiót az italmérésből, végül $2\frac{3}{8}$ sessiót (57 Rft) szőlőből származtattak. Az azonban már magából az összeírásból kiderül, hogy a konkrét számokban csak az egyházi jövedelmek egy része jelenhetett meg. A szokatlan feladat, az addig az adó ill. a járadék fizetése alól felmentett csoportok

jövedelmének megállapítása, úgy tűnik, az egyháziak esetében elbizonytalanította az összeírókat. A következetesnek mutakozó elvek gyakorlatba ültetése során ugyanis hamar kiderült, hogy a falusi papok, lelkészek jövedelmeit nem feltétlenül lehetett a megnevezett csoportokba sorolni, ugyanakkor tisztázatlan maradt az is, hogy az egyházi foglalkozásukat valóban kötelezzék-e a másokra, így a nemesekre is érvényes hozzájárulás megfizetésére. Jövedelmeiket így a legkülönbözőbb formában rögzítették. Ahol azt be tudták, vagy legalábbis megpróbálták besorolni az összeírás szokásos kategóriái közé, sok esetben a már beírt sessio-számot ott is – akár az egyes kategóriákban, akár a jövedelmek összesítésében – egyszerűen áthúzták. Más esetekben konkrétan megnevezték annak – a jövedelmi kategóriákba be nem sorolható – forrását. De még a kategória-besorolást sem követhette mindenütt a hozzájárulás kivetése, hiszen a beírt sessio-szám mellett megjegyezhettk, hogy ezt a jövedelmet a parókus a parókia haszna révén (in beneficiis parochialis-bus) vagy fizetségként (in salario) élvezte.

Azoknak a településeknek az adatai, amelyekben az 1800-i megyei összeírásban is szerepel a pénzbeli fizetés, könnyen összehasonlíthatóak a lelkész-jövedelmek egyházi kimutatásával. Sátoraljaújhelyen két lelkész is szolgált, készpénzfizetésük mindkét forrásban 100–100 Rft, Szerencsen a lelkész 140 Rft készpénzfizetést kapott, Bodrog Keresztúron 83 Rft 20 kr áll szemben 85 Rft salariummal. A fizetéseket illetően az 1800-i megyei összeírás hitelességét erősítheti, hogy a sárospataki kollégium professzorainak fizetése meg egyezik a díjlevelekben közöltekkel.¹¹

A megyei összeírás persze nem elsősorban a készpénzfizetéseket szerette volna feltüntetni, hanem az ott kialakított kategóriákból származó jövedelmeket. A számokkal kifejezett eredményeket legtöbbször az első, a jobbágyoktól származó jövedelem oszlopában találjuk. De gyakori az is, amikor a lelkész jövedelmét a földesúri sajátkezelésű földek, vagy – ritkábban – a telken felüli földek oszlopában tüntették fel. A két forrás adatainak összehasonlítása ebben az esetben kevésbé vezet eredményre, mint a szántóföldi adatok, vagy a fizetések esetében. Elfogadható, hogy Agárdon Abaházy István lelkésznek a díjlevélben szereplő, „házonként kapott”, összesen 34 köbölnyi gabonáját (68 Rft) értékelték a megyei összeírásban 3 sessióra (72 Rft). Hasonlóképpen Bacskán a 30 köböl gabonát, plusz 10 köböl búzát (80 Rft) 4 ½ sessióra (108 Rft). Abarán 14 köböl alá való parokiális földből (28 Rft) 1 2/8 sessio (30 Rft) jövedelmet számítottak át. Nagy Rozvágyon viszont kissé túlzásnak tűnik, hogy Babarich Pál lelkész nyolc köbölös földjének jövedelmét értékelték volna 7 sessiónyi (168 Rft) jobbágyoktól származó nagyságra. A másik végleten meglehetősen kevésnek tűnik, hogy Kis Géresen a 40 köböl parokiális szántóra (ezúttal a sajátkezelésű kategóriában) csak ⅓ sessiót (3 Rft) írtak be. Ezek az eltérések esetenként abból következhetnek, hogy a lelkészek más jellegű jövedelmeit itt nem vették figyelembe.

Ha az egyes települések lelkészeinek jövedelmeiből próbálnánk meg általános következtetéseket levonni, nehéz helyzetbe kerülnénk. Összességében legfeljebb azt feltételezhetjük, hogy a megyei összeírók a jelentősebb jövedelemmel rendelkező lelkészek javadalmait igyekeztek mindenképpen feltüntetni, ha nem is mindig a kategóriáknak

¹¹ Az összehasonlítás az első pillantásra meglehetősen egyszerű, hiszen a lelkészösszeírásban vonásforinttal, a megyeiben Rft-tal számoltak. A legjobban fizetett professzorok illetményeként az előzőben feltüntetett 400 vonás frt átszámítva pontosan 340 Rft-ot tesz ki. A megnevezett nyolc professzor közül öt főnek volt a készpénzen kívül más jövedelme is: Kövy Sándornak (jog), 340 Rft; VI. 1 ⅓, XV. 2 ⅓; Vadnay József (human.) VI. 2/8, XV. 2/8, sall. 300 Rfl.; Gelley József (human.) VI. ⅓, XV. ⅓; Rozgonyi József VI. 4/8; Szombathy János (hist.) VI. ⅓, XVI. (dézsmás szőlő) ⅓; Schmiedt József (normal.) VI ⅓, XVI. ⅓ sall. 180 Rfl.

megfelelő módon. Így kerülhetett Bezerédy Károly tarcali lelkész valóban tisztos jövedelme (90 vonásforint készpénz, 25 köböl gabona, 10 hordó bor, 4 szekér széna, 9 öl fa és 20 Rft stóla, korabeli összesítésben 204 Rft 45 kr érték) 13 $\frac{1}{8}$ telekké számolva (sajátkezelésű föld 6 $\frac{1}{2}$ telek, borkimérés 4 $\frac{1}{8}$ telek, szőlő 2 $\frac{1}{2}$ telek, összesen 315 Rft) a megyei jövedelem-összeírásba. Más esetekben a díjlevelekben megadott jövedelmek nagysága haladta meg az átszámított sessiókét. Olaszliszkán Tóth István református lelkész jövedelmeit mindössze 2/8 sessióra értékelték (fele supernatantiából, fele szőlőből származott), együttes nagyságuk 6 Rft-ot tett ki. De volt 66 Rft 40 kr fizetése is, tizenegyszerese a sessióban kifejezett jövedelmének. Feltételezhetően az egyháziak kivétele a katonai hozzájárulásra kötelezettek közül is hozzájárult ahhoz, hogy az összeírók a valóságos jövedelmeket általában meg sem próbálták a 17 jövedelmi kategória nagyságával kifejezni.

A pozitív bejegyzéseken túl a megyei összeírásban igen gyakoriak azok a megjegyzések, amelyek a papi/lelkészi vagyon hiányáról szólnak. Sok egyházi személy mellett szerepel, hogy vagyontalan, összeírásra érdemes vagyona nincs (impossessionatus, conscribi non potuit), esetleg nem is saját házában lakik (habitat in alieno). Ez persze nem jelentette azt, hogy a közösség ne látta volna el ezeket a lelkészeket. Kesznyétenben Nádaskay József lelkészt nyilvánították vagyontalannak, holott a lelkészi összeírás szerint 24 köböl alá való földet műveltek számára, minden „ágytól” (házaspártól, számuk 79) másfél véka gabona is járt neki, továbbá széna és fa. A Felső Lúcon „vagyontalan” Miskolczy Mihály lelkésznek – hasonlóképpen más javadalmak mellett – egy egész „colonialis sessio [jobbágytelek] után való föld”-jét művelték, továbbá minden „ágytól” 12 garast, egy véka gabonát és ugyanennyi árpát kapott. Legyes Bényén Oszvald György lelkésznek ugyancsak műveltek négy-négy vékás őszi és tavaszi gabonát, s ágybért is kapott két véka gabonát, az özvegyektől pedig egy vékát. „*Fatális esztendőbe egy köböl életért 7 márást.*” Még a fentiek ismeretében is kissé groteszknek tűnik, amikor Tolcsván Putnoki Dániel „lelkészjelölt” (candidatus minister, aki még nem vizsgázott lelkésztársai előtt) vagyoni állapotát úgy fejezték ki, hogy könyveken kívül semmilye nincs (praeter libros nihil habet). A mezővárosnak volt lelkésze, akinek 100 magyar forint fizetése, 200 vonásforint letét után járó 12 forint kamata, gabona és bor juttatása, valamint 5 Rft stóla-jövedelme volt. A tolcsvai határ jövedelmezőségét mutatja, hogy két más településen szolgáló református lelkésznek is volt a városban szőlőjövedelme: Kováts András szentesi lelkésznek $\frac{3}{4}$ telek (18 Rft), Szűcs Sándornak Horvátiból 1 $\frac{1}{8}$ telek (27 Rft). A lelkészjelöltet tekinthették vagyontalannak, de ez nem akadályozhatta meg, hogy ellátásáról a közösség ne gondoskodjon. A megyében egyébként a 46 jövedelemmel feltüntetett református lelkész mellett 36 név szerepel a „semmije sincs” megjegyzéssel, általában olyan településekről, amelyekben a díjlevelek szerint volt jövedelmük. A megye déli részén fekvő szerencsi kerületben tízen szolgáltak, de jövedelmet csak egyikük neve mellé írtak, a tokajiban és a patakiban ötöt-ötöt tekintettek vagyontalannak (jövedelemmel a tokajiban senkit, a patakiban öt főt neveztek meg), a királyhelmeciben nyolcan (jövedelemmel négy fő) éltek. A zétényi kerületben az arány 0:11 (tehát itt senkit nem írtak össze vagyontalanként), az újhelyi kerületben 4:10, a gálszécsiben 3:2, a terebesiben 1:5, a homonnaiban 0:2. Ennél északabbra már nem szolgáltak református lelkészek.

Az eltérő intézmények (egyházi szervek, megye) által elrendelt, eltérő szempontok szerint készített jövedelem-összeírások adatai így sokszor nem fedik egymást. A megyei összeírók nem feltétlenül tudtak alkalmazkodni az egyházi díjlevelekben szereplő szempontokhoz, még akkor sem mindig, amikor egyszerűen a lelkészek, egyházközségek

földjeinek összegzésére lett volna szükség. Még kevésbé tudták besorolni a különféle terményben kifejezett jövedelmeket a megadott kategóriákba. A történész számára mégsem lehet felesleges az utóbbiak eredményeinek figyelemmel kísérése, mivel azokban olyan adatok is szerepelnek, amelyeket a díjleveleknél nem vettek figyelembe.

Az egyházi összeírásban például rejtve maradt a lelkészek személye. Néhány aláírásból kiderül, hogy jövedelmeik összeírása az ő feladatuk volt, de ezt meglehetősen mechanikusan, személytelenül végezték. Így nem tudhatjuk meg, hogy Tolcsván milyen ellátás jutott Putnoki Dániel lelkészjelöltnek. A nevek hiánya miatt rejtve maradt az is, ha egy lelkésznek saját településén kívül is volt jövedelme. Nemcsak a tolcsvai jövedelme miatt említett szentesi lelkész Kovács Andrásnak, vagy az erdőhorváti lelkész Szűcs Sámuelnek volt más faluban is jövedelme, hanem másoknak is. A megyei összeírásból derülhet ki, hogy a Sárospatakon $\frac{1}{4}$ sessio dézsmás szőlőjövedelemmel rendelkező Kovács András viszont nem azonos a szentesivel, hanem Felső Regmecen lelkészkedett. Hogy csak néhány további példát említsünk: Abaházy István agárdi lelkésznek saját faluján kívül Csernán, Beretty Gábor harkányi lelkésznek Bodrog Keresztúron, Bunyitay József tállyai lelkésznek Kis Toronyán is volt jövedelme. A falujuktól eltérő jövedelmükre pedig csak a neveket tartalmazó megyei összeírás világíthat rá.

A díjlevelekből nem tudhatjuk meg azt sem, hogy kik voltak az egyes közösségek patronusai, akik odaadón támogatták birtokuk falvainak lelkészeit. Az esetek egy részében az 1800-i jövedelem-összeírásból mégis tudunk erre következtetni, ha viszont egy falunak több földesura is volt, akkor ezt már nem tehetjük meg. Az ismert birtokosok esetében viszont következtethetünk arra is, hogy mit jelentett adományuk saját jövedelmekhez képest. Golopon például báró Vay Miklós őnagysága hét kereszt életet, egy átalag bort és más javakat adott a lelkésznek. Az ugyanakkor keletkezett megyei jövedelem-összeírásból viszont kiderül, hogy „őnagyságának” a faluból 50 $\frac{1}{8}$ sessionyi (24 forintjával számolva 1203 rénes forint) jövedelme származott, ennek nagyjából ötöde (9 $\frac{1}{8}$ sessio – 219 forint) a falusi italmérésből, tehát azoktól a falusiaktól, akiknek ebből visszajuttatott. (Az italmérésből származó jövedelemhez nyilván bérlőként kerültek hozzá.) Alsó Bereckiben, ahol az adományozott széna mennyisége a „*tekintetes urak gráciájától függött*”, a település két földesura 1800-ban Oltsváry Pál és Boronkay Zsigmond volt, de hogy a juttatás valóban tőlük származott-e, azt már nem tudni. Akárcsak azt sem, hogy kik voltak Tolcsván és Vámosújfaluban azok a hívek, akiknek 200–200 vonásforintos összege 12–12 vonásforint kamatot eredményezett. Meglepődhetünk azon, hogy Szilvásújfaluban, ahol a lelkész letéti összegek kamatát élvezte, 1800-ban sem az adományozóként megnevezett Bárczay, sem a Kácsándy családnak nem volt birtoka.

Néha pontosításra ösztönöznek a díjlevelek lakosságra vonatkozó adatai is. Ondon – ahol a díjlevél 15 „marhás” és 50 „gyalog” emberrel számolt – az 1800-i dicális összeírásban jóval kevesebb gazda szerepelt: öt jobbágy, 38 zsellér és egy házatlan zsellér. Bacska esetében a gyerekek távolmaradásában az iskolától nem kétkelhetünk, ami annál is szomorúbb, mivel a II. József korabeli népszámláláskor (1787) a faluban 67 egy-tizenkét év közötti gyermeket írtak össze,¹² akiknek száma – ha valamilyen oknál fogva a következő másfél évtizedben éppen mérséklődött is – aligha csökkenhetett szinte nullára.

A megyei összeírás – amelyben a birtokos nemesek mellett a megyében élő fizetést élvező lakosok is szerepelnek – lehetőséget ad arra is, hogy az egyháziakat elhelyezzük a

¹² Danyi–Dávid 1960.

korszak társadalmi/vagyoni hierarchiájában. Már a fentiekből is kiderülhetett, hogy a sárospataki kollégium professzorainak fizetése meghaladta azokat az összegeket, mint amennyi akár a legtehetősebb lelkészek készpénzfizetése volt. Emellett persze ők is kaptak terményjavadalmakat, nem is keveset. A nevezetes Kövy Sándor jogászprofesszor készpénzben 400 vonásforintot, 25 köből gabonát, 5 hordó bort, 2 mázsa sót, 2 szekér szénát, egy rizsma papirost, egy font spanyolviaszt, 2 hordó nyírvizet kapott. A megyében élő uradalmi alkalmazottak, gazdatisztek fizetése még az ő jövedelmeiket is meghaladhatta. Keresztúron Bukovics Antal, Aspremont gróf prefektusa 600 Rft fizetéssel, Horváth Kapusin Antal fiskális (ügyvéd) 300 Rft fizetéssel rendelkezett. Igaz, az uradalmi ispánok (Szerencsen Palyinkás István és Forray István) csak 40–40 Rft-ot kaptak.

Összességében tehát – bár a megyei hatóságok által kezdeményezett két összeírás adataiban számos hiányosságot, és a díjlevelek adataival való ellentmondást is találhatunk – azt nem vonhatjuk kétségbe, hogy a kétféle forrás adatai kiegészítik egymást, s a kutatás során egyiküket sem nélkülözhetjük.

János Barta, Jr.

The Income of Reformed Priests in Zemplén County at the Turn of the 18th and 19th Centuries

The income of priests and teachers in Hungary became important for the state power when it wanted to impose tax even upon privileged groups that had up until then been exempt from state burden. Joseph II's plan could eventually not be realized because of the resistance of the nobility, there had been attempts to demolish even the sheets of cadastral research. However, it turns out from the fragments preserved in Zemplén county that the Calvinists had 143 cadastral acres and 666 square feet of self-managed land. The census measuring the income of the different layers of society estimated the income of Calvinist priests to be 1515 Rhenish Guldens.

The income of priests can be divided into 3 main groups: they had allowances determined in monetary terms (payment, stole, deposit interest), they had crop yield (mostly cereals, wine, cattle, hay, wood), and the villagers also owed agricultural work to their priest.

Sometimes even the holder of the settlement contributed to the catering of the church of the village, the priest, or the preacher (with produce). Although the censuses of priest income primarily showed the crop yield – according to the actual benefits –, with a few exceptions, it was recalculated to cash.

Comparing the data in the two censuses, it can be seen that, in most cases, the ploughland included in the cadastral research meant only part of the parochial land that the ecclesiastical tracking kept account of on the side of priests or teachers. Similarly, only part of the ecclesiastical income was allowed to be included in the tracking made in 1800. This was because it soon turned out that the income of priests could not necessarily be included in either of the income categories contained in the tracking, so they needed to be tracked in different ways (most often exactly stating their type and extent).

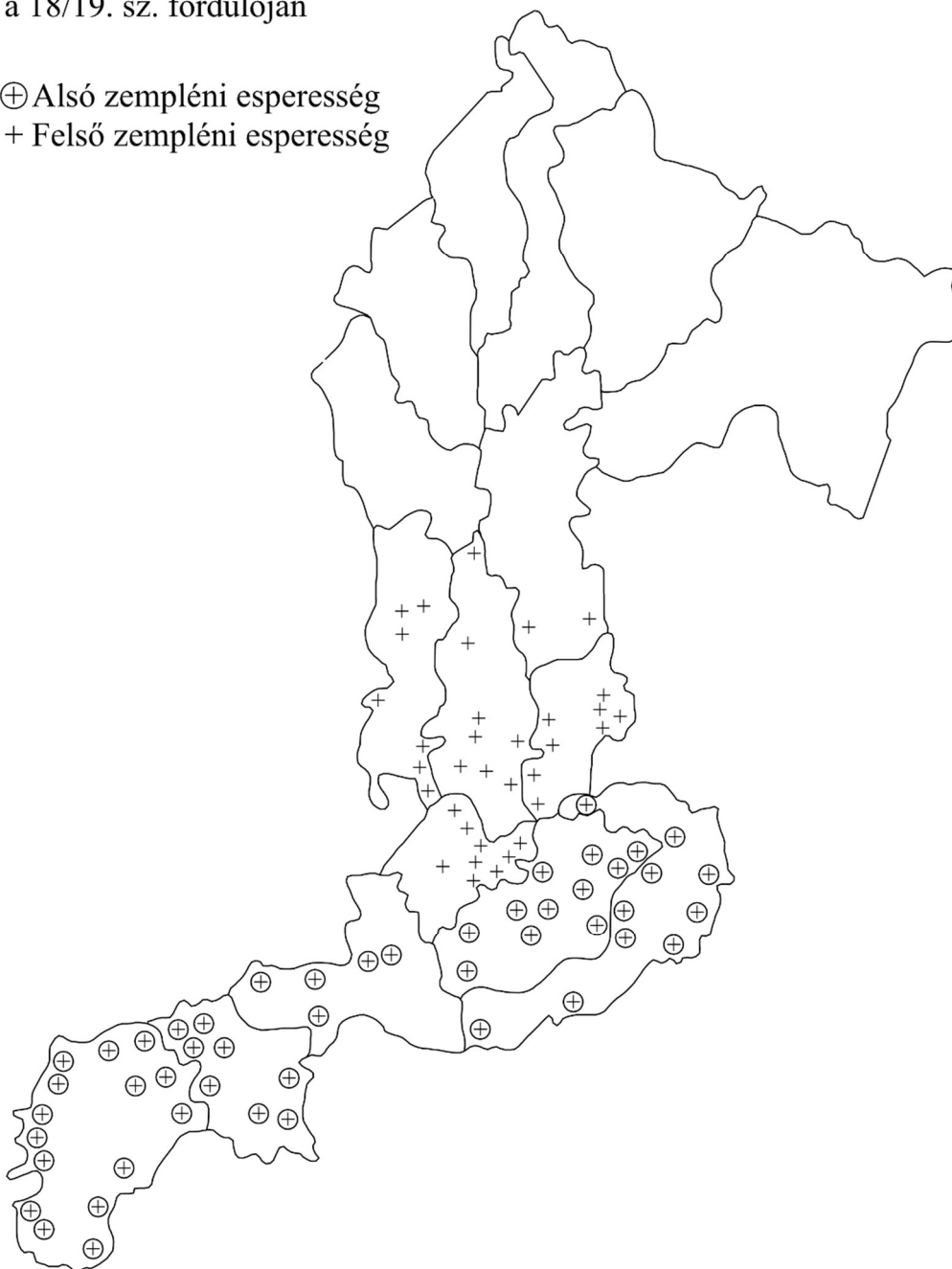
The incomes stated in the two censuses were in most cases the same, supporting the authenticity of the resources. It can be considered a curiosity that out of the 46 Calvinist priests mentioned in the 1800 tracking, there are 36 names with the note “Does not have anything”, which of course verified the fact that they were not possible to be added to categories, rather than that there was income deficit.

Even though the data contained in the two resources are not the same in every respect, they more or less supplement each other, so the research cannot ignore either of them.

Melléklet

Református parókiák
Zemplén megyében
a 18/19. sz. fordulóján

⊕ Alsó zempléni esperesség
+ Felső zempléni esperesség

Források

Levéltári források

- BAZML SFL Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára
- IV.2001.b Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai. 1214–1850 (–1898).
Szirmay–Kazinczy-féle történelmi iratok.
Települési urbáriumok. Loc. 66–75.
- IV.2003.b Zemplén vármegye II. József-féle közigazgatásának (Germanica) iratai.
Közigazgatási iratok. 1786–1790.
Nemesi ingatlanok felmérése terményadóztatás céljaira. 1789–1790. 96. és 97. kötet.
- IV.2005.e Zemplén vármegye adószedőjének iratai. 1553–1850 (–1852).
Nemesi hozzájárulásokkal kapcsolatos összeírások (1785–1843).
Liber obtingentialis... 1800.
- SRKL Sárospataki Református Kollégium Levéltára
Lelkészi fizetések Kbb IV. 5. Abaúji és alsó-zempléni református tractusok egyházaiban működő lelkészek fizetésének kimutatása (Díjlevelek) 1802. RA VI. 3/18.
A Felső Zemplénivel egyesült Ungi Esperesi Megyében lévő ekklesiák magok Templomaikra s Prédikátoraiknak és Mestereiknek fizetésekre fundált vagy rendelt Jövedelmeiknek összeve szedések 1801/2 esztendőre. 1800. Kgg IV. 13.

Nyomtatott források

- Fényes 1844. Fényes Elek: Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben. III. k. Pest, 1844.

Szakirodalom

- Ifj. Barta 2015. Ifj. Barta János: „Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...” II. Adattár Zemplén megye 18. századvégi történetéhez. Debrecen, 2015. 290–350.
- Danyi–Dávid 1960. Danyi Dezső, Dávid Zoltán (szerk.): Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). Bp., 1960.
- Dienes 1999. Dienes Dénes: Szláv ajkú protestánsok Zemplén vármegyében a XVII. században. Adalékok a szláv–magyar nyelvhatár kérdéséhez. In: Zemplén népessége, települései. In memoriam Németh Gábor. Szerk.: Tamás Edit. Sárospatak, 1999. 104–111.